Vajkai Álló Géza

Szabad akarat és örök élet

Az ember ugyan teheti azt, amit akar,
de nem akarhatja azt, amit akar.
(Arthur Schopenhauer)

Mai ismereteink szerint az ember szellemi tevékenysége agyműködésének eredménye. A modern biológia kimutatta, hogy agyunk idegsejtjei, a neuronok, és a közöttük lehetséges kapcsolatok (szinapszisok), valamint az információtároló (emlékező) elemek születésünk pillanatában adottak. Bár az orvostudomány és a pszichológia ma még messze van attól, hogy részleteiben feltárja az emberi agyműködés törvényszerűségeit, nyilvánvaló, hogy ezek *léteznek,* és – jóllehet tág keretek között – *meghatározzák* viselkedésünket, vágyainkat, akaratunkat, kedvünket, természetesen korábban begyűjtött és tárolt tapasztalataink, élményeink aktív – ezekre visszaható: módosító, bővítő – felhasználásával. Neuronjaink és lehetséges kapcsolataik száma azonban óriási (≈ 100 000 000 000 000), így életünkben csak töredéküket tudjuk kihasználni. Ezért szellemi tevékenységeink mégsem teljesen determináltak: neveltetésünktől, tanulmányainktól, körülményeinktől és választásainktól függ, hogy agyi ideghálózatunkból mennyit aktivizálunk, milyen emberré leszünk.

Az *akarat* az a képességünk, amely közvetít a szándék (tudatos megfontolás) és a cselekvés között. A *szabad akarat* metafizikai problémája az, hogy miként egyeztethető össze ez a képesség az események oksági (kauzális, a természeti törvények által meghatározott) rendjével.

Racionálisan gondolkodva, akaratunknak szabadnak kell lennie, amin azt értjük, hogy adott döntési helyzetben *szabadon választhattunk* két (vagy több) lehetőség közül, azaz *létezett* számunkra legalább még egy választási lehetőség Ennek hiányában megkérdőjelezhető az erkölcsi felelősségre vonás jogossága, sőt kérdésessé válik, hogy bármilyen élet egyáltalán lehet-e értelmes.[1]

A tanulmányban a szabad akaratot csak az erkölcsi motívummal bíró döntések és következményeik, illetve az egyén felelőssége szempontjából vizsgáljuk, erkölcsileg közömbös döntésekkel (például milyen ruhát vegyek fel, mit ebédeljek, mit olvassak stb.) nem foglakozunk.

A bűnös rossz

Teológiaia felfgás szerint az embereket sújtó (elháríthatatlan) természeti rosszon (járványok, természeti katasztrófák, gyógyíthatatlan betegségek,

a világűrből ránk zúduló kozmikus sugárzás káros hatásai stb.) túl, a világ nyomora a rossz másik válfajából, az erkölcstelen, esetenként bűnös emberi cselekedetekből fakad. Erre a lehetőségre a mai teológia még az ágostoninál is kevésbé logikus magyarázattal szolgál: Istentől *szabad akaratot* kaptunk (ajándékba!). Vagyis adott esetben dönthettünk volna másképpen is, mint ahogyan döntöttünk, mert képesek vagyunk erkölcsi döntéseket hozni *minden* rajtunk kívüli – akár szellemi, akár fizikai – befolyástól menetesen, önállóan, lelkiismeretünk szerint.

A teológia szerint tehát a rossz – hibás, netán bűnös – szabad döntéseink következménye, amit Isten *nem akar*, csak azért *tűr el* – még ha előre tudja is döntéseink fájdalmas következményeit –, mert tiszteletben tarja szabad akaratunkat. Ám ez nagyon erőltetett magyarázat, hiszen a szabad akaratot is ő teremtette, mégpedig eredetileg jóra hajlónak, miközben azt is előre tudta, hogy ősszüleink majd rosszra hajlóvá fordítják.

> Bár a multigenezis-elméletet ma már a hivatalos teológia is elfogadja, a fogantatásunk pilanatában ránk rótt eredeti bűn következményei (rosszra hajló akarat, verejtékes munka, fájdalmas szülés, halál és a pokol lehetősége) azért maradtak – természetesen a szokásos átértelmezéssel: mivel *elődeink személyes bűnei* miatt megromlott társadalmi környezetbe születünk, s viselnünk kell az ebből fakadó hátrányokat: „…[az eredeti bűn] egyetemessége a bűn *közösségi jellegén* alapszik, a bűnösségnek olyan dimenzióján keresztül, amely *megelőzi* {!} az egyéni szabad döntést".[2] (Nesze neked szabad akarat! Meg lehetne ugyan kérdezni, hogy miféle megbocsátás az, ami után a büntetés változatlanul jár, de ne menjünk meddő vitákba, a teológusok úgyis megmagyaráznák.)

Az nem válasz, hogy korlátolt emberi logikával akarjuk megítélni Isten tetteit, ugyanis nem az a kérdés, hogy primitív emberi szellemi képességeink hogyan viszonyulnak Istenéihez, hanem az, hogy a teológusok – nyilvánvalóan emberi logikával – kiagyalt elméletei és érvei hogyan állják meg helyüket a józan emberi logika ítélőszéke előtt!

Nos, megállják – hangzik a riposzt. Isten ugyanis önmagát *jóságból korlátozva* ad szabadságot és önállóságot a teremtett világnak, ahelyett, hogy determinisztikusan ránk kényszerítené az üdvösséget, mert szeretete *szabad válaszra vár*. Így érthető, miért nem akadályozza meg az emberek által okozott szenvedést, ám természetesen nem engedi eltéríteni magát üdvözítő akaratától.

Jól belehuppanunk a művészien kialakított kátyúba, ha nem vesszük észre a fennkölt gondolat mélyén rejlő súlyos elvi nehézséget: Isten számára nem lehetséges – akár a természeti törvényekből, akár emberi szándékokból fakadó – *véletlen* esemény, amire *nem számított*: „szabad" válaszunkra várva soha nem fogja csalódás érni!

Aquinói Tamás teológiájában kifejti, hogy bár az emberek minden cselekedetéhez Isten *előzetes* hozzájárulása szükséges, felelősségét azzal próbálja elhárítani, hogy az erkölcsi rosszat ugyan „megengedi", de végső soron jóra fordítja, a bűnt pedig „utálja", de eltűri, mint a szabad akarat következményét. Hát ha annyira utálja, talán nem kellett volna olyan embereket teremtenie, akik az ugyancsak általa teremtett körülmények között az erkölcsi rosszat választják! Szóval eltűri a bűnt, de jaj a bűnösnek: „Ha kiélezem villámló kardom, érvényt szerzek a jognak, bosszút állok ellenségeimen, s megfizetek gyűlölőimnek." – fenyeget a Bibliában,[3] és így is jár el. Ha valaki szédülni kezdene attól, hogyan lehet Isten egyszerre végtelenül jó és igazságos, végtelenül szerető és bosszúálló, nincs egymagában: már Órigenész is tagadta, hogy az isteni jóság összeegyeztethető volna megtorló jellegű büntetéseivel.

Schütz Antal, a 20. század legnagyobb magyar dogmatikusa, legalább őszinte volt: „Nagy titok, talán a legnagyobb... miért engedte meg Isten egyáltalán a bűnt... Nincs rendszer, sem bölcselet, sem vallás, amely a rossz, nevezetesen a bűn tagadhatatlan létezésének kielégítő magyarázatát tudná adni. Méltánytalan dolog tehát itt a keresztény dogmától várni azt, amit az ellenfelek sem tudnak nyújtani"[4]

Megfeledkezett volna róla, hogy az ellenfelek nem birtokosai az abszolút igaz kinyilatkoztatásnak?

Csűrcsavarok

Már utaltunk rá, hogy mind testi, mind szellemi funkcióinkat agyunk irányítja elektromos impulzusaival, jóllehet pontos működését még nem ismerjük. Azt is tudjuk, hogy testünket állandó elektromágneses- és részecskesugárzás járja át, ami nagyrészt kozmikus, kisebb részben földi eredetű. Kétségbevonhatatlan, hogy az ebből elnyelt energia valamilyen módon befolyásolja agyi impulzusaink keletkezését és minőségét – következésképpen testi és lelki folyamatainkat. Ha tehát elgondolkodunk biológiai korlátainkon, és megállapítjuk, hogy az akaratunk működésére ható összes tényező Isten előzetes tervei szerint alakul, – kezdve szüleink genetikai sejtjének kiválasztásától, az időpont, a társadalmi körülmények és a kortársak meghatározásán át a kozmikus sugárzások hatásáig –, nem kétséges, hogy végső soron mindig azt tesszük, amit ő akar: „szabad akaratunkból" hajtjuk végre terveit.
Küszködik a magyarázgatással a keresztény filozófia is:

– Kálvin teológiája *determinista*. A predestináció tana szerint nincs szabad akarati döntés, minden Isten előzetes örök tervei szerint történik: akit pokolra szánt, elkárhozik, a kiválasztottak pedig üdvözülnek. De törekednünk kell a jóra, mivel nem tudhatjuk, mire vagyunk predestinálva. Mára azért „puhult" kicsit ez a

felfogás: a protestáns szabadságeszmény különbözik a katolikustól: szabadon cselekszik az ember, és ezzel közvetlenül Istennek tartozik felelősséggel.

Az *eleve elrendelés* tana Szent Pál levelein alapszik,[5] ezt vette át Szent Ágoston is. Ennek ellenére már Kálvin korában sem fogadta el minden lelkész, sőt a 16. századi II. Helvét hitvallás szerint „senkit sem szabad vakmerően az elvetettek közé számlálnunk". A többség évszázadokon át mégis ezt vallotta, hívei azonban mára kisebbségbe szorultak.

– Más protestáns teológusok inkább az *indeterminista* elvet vallják: az embernek lehet olyan döntése – és ezt követő cselekedete –, amelyet Isten nem határozott meg előre, vagyis tőle függetlenül történik. Ámbár – a lehetőségekre is kiterjedő – mindentudásánál fogva előre tudja döntésünket, befolyásolni és megmásítani nem tudja. Nem nehéz belátni, hogy ezzel súlyosan sérülne Isten mindenhatósága, márpedig ha bármilyen tekintetben nem volna végtelen, akkor nem is lehetne Isten többé – csak isten.

– A katolikus teológia a *mérsékelt indeterminizmus* {?} tanával próbál kiszabadulni az önellentmondó körből, mondván, hogy Isten *tudná* ugyan befolyásolni szabad döntéseinket, de *nem akarja*. A két ellentmondó, ám hitelességre igény tartó magyarázat között azonban ott bujkál a kisördög:

(1) Az egyik Aquinói Tamástól származik, érvelése teljesen logikus: „A képességeket tevékenységbe emelni csak Isten tudja... Ha Isten nem volna teremtményei tevékenységnek is oka, ... nem volna teljes ok". Vagyis *minden* cselekedetünkhöz – a szabadokhoz is! – Isten közreműködése szükséges, mind erkölcsi (szellemi), mind fizikai értelemben! Ezt a szabad állásfoglalást megelőző közreműködést *előirányzó végzés*nek nevezi. Mármost minden cselekedetben van önmagában közömbös fizikai és a cél által meghatározott erkölcsi mozzanat. Az erkölcsileg jó cselekedetekhez Isten helyeslő előirányzó végzéssel járul hozzá; az erkölcsileg rosszakat nem *akarja*, de „megengedi" úgy, hogy csak a fizikai mozzanathoz ad előirányzó segítséget.

(2) A másik magyarázatot Louis Molina jézustársasági atya fejtette ki még a 16. század végén. A molinizmus szerint csak *kísérő isteni együttműködés* van, amely akkor és úgy működik, amikor és ahogyan a szabad emberi elhatározás kívánja. Isten mindentudása és mindenhatósága úgy valósul meg, hogy ismeri az összes lehetséges (volt-van-lesz) teremtmény összes lehetséges döntését, és azt is

tudja, melyikük milyen feltételek teljesülése esetén melyiket választaná – majd előre elhatározza, hogy mely feltételek teljesülését engedi meg.

Schütz Antal ezúttal is őszinte volt: „A szabad akarat kérdését egyik sem oldja meg igazán… Jóllehet minden szabad cselekedet Isten részéről... elő van irányozva,... a teremtmény... olyan szabad, ... mintha egyáltalán nem volna előirányozva. Ezt pozitív módon belátni lehetetlen, hisz ez a teremtő okság nagy hittitka."[6]

Mindkét magyarázat diszkréten elsiklik a legnagyobb nehézség felett, amiről Szent Pál így ír: „…akik Istent szeretik, azoknak minden javukra válik, hiszen ő *saját elhatározásából* választotta ki őket. … Akiket előre erre rendelt, azokat meg is hívta, akiket meghívott, azokat megigazulttá tette, akiket pedig megigazulttá tett, azokat meg is dicsőítette."[7] „Az Atya az összes választottat öröktől fogva »előre ismerte és arra rendelte, hogy Fiának képmását öltsék magukra«" – ismeri el mai a teológia is.[8] Hívők tehát csak azok lehetnek, akiket Isten saját elhatározásából eleve kiválasztott; ők aztán „szabad akarattal" járják az örök üdvösségükre vezető kijelölt utat.[9]

Csak egy rosszindulatú megjegyzés: emberi kapcsolatokban az ilyen magatartást sunyiságnak nevezzük.

A kegyelem

A szabad akarat megkövetelésével a keresztény teológia önelnyelő kátyút ásott magának, ami a kegyelemről szóló katolikus tanítással válik feneketlenné. A kegyelemtannak központi tétele, hogy Isten előzetes kegyelme nélkül az ember nem képes üdvös, azaz erkölcsileg jó, túlvilági érdemeket szerző cselekvésre: „Ha valaki azt mondja, hogy lehetséges megigazulni, vagy a megigazultságban megmaradni Isten különleges segítsége nélkül, vagy hogy ezzel együtt sem lehetséges: legyen kiátkozva!" – berzenkedtek a Tridenti zsinat atyái.[10] Isten segítsége nélkül tehát nem üdvözülhetünk, de ha elkárhozunk, az mégis csak a mi hibánk!

Ismét csak Schütz: „A kegyelem és a szabadság {= szabad akarat} kérdése a legnehezebbek egyike... Itt olyan problémákkal állunk szemben, amelyek *aligha oldhatók meg* maradék nélkül a kívánatos nyilvánvalósággal"[11] – szól az őszinte beismerés. És a mai napig nincsenek is megoldva.

Kétségbeesésre azonban semmi ok: mivel „sorsközösségre léphetünk Jézus Krisztussal, megkönnyebbüléssel és örömmel tölt el, hogy az üdvösség végső soron *nem saját cselekvésünktől függ*, hanem sokkal inkább Isten hozza létre… megváltottként vagyunk társörökösei Krisztusnak". Aki

pedig ebben a minőségében „alázattal és állhatatosan igyekszik föltárni a természet rejtélyeit, azt, még ha nem is tudja, *szinte Isten keze vezérli*, aki mindent fönntartván teszi, hogy a dolgok azok legyenek amik."[12]

A szabad akarati rossz legújabb teológiai magyarázata a molinizmusra emlékeztet. „[Isten] hatékony kegyelme által úgy irányíthatja az ember akaratát, hogy az szabad marad, és mégis Isten tervét hajtja végre" – tájékoztat a Magyar Katolikus Lexikon.

Evégett *kicsit* át kellett értelmezni a kegyelem fogalmát. Eszerint ha feltételezzük, hogy Isten létezik, akkor – mint láttuk[13] – azt is fel kell tételeznünk, hogy jó, ezért gondoskodik róla, hogy megismerjünk belőle annyit, amennyi *elég* ahhoz, hogy szabad akarattal megtegyük, amit elvár tőlünk. Noha tudásunk nem lesz teljes körű, arra elegendő lesz, hogy földi életünkkel kiérdemeljük az örök boldogságot.

Vagyis Isten nem avatkozik be közvetlenül, hanem „elegendő" kegyelmi irányítással, pontosan meg nem határozható módon eléri, hogy „az emberek tettei ne veszélyeztessék üdvözítő akaratának teljesedését", és azért ad „a teremtett világnak – *mindig tőle függésben levő* – szabadságot, mert szeretete szabad válaszra vár".[14] Ehhez Róma püspöke még hozzáfűzte: „Istenhez fordulásunk annak szabad és szeretetből fakadó elfogadását jelenti, hogy teljesen *tőle* – igazi Teremtőnktől – *függünk*, hogy szeretetétől függünk. Ez nem *függés*, hanem *szabadság*."[15]

A kör ezzel bezárult: az Isten szeretetétől függő és általa vezérelt szabadságunk révén úgy teljesítjük előre eltervezett akaratát, mintha magunk akartuk volna. Ne rugdalóddzunk az ösztöke ellen, fogadjuk el Szent Pál intelmét: „Mivel az ember Istentől, mint teremtőjétől és Urától teljes mértékben függ, és a teremtett értelem teljes mértékben alá van vetve a teremtetlen Igazságnak, azt tartjuk, hogy hitből fakadó *teljes engedelmességet* kell tanúsítani a kinyilatkoztató Isten értelme és akarata iránt."[16]

Mégis van!

Vitathatatlan, hogy személyiségünket öröklött genomunk alapján – mi több, jelentős mértékben az anyaméhben uralkodó állapotoktól is függően – szocializációnk során alakítjuk ki, döntően a velünk azonos korú közösségek hatására, amelyekben élünk.

> Ikrek és örökbefogadott gyerekek fejlődésére és személyiségük tanulmányozására irányuló pszichológiai kutatások szerint szüleink hatása elenyésző, személyiségünk kialakulását döntően génkészletünk és korcsoportunk „vezérli". Feltehető, hogy a gyermekek nagyobb, úgynevezett nem-genetikus hatással vannak szüleikre, mint fordítva.[17]

Hogyan beszélhetnek hát a materialisták humanista erkölcsről, ha íme elismerik, hogy döntéseink kiküszöbölhetetlen és általunk befolyásolhatatlan hatások alatt születnek?

Az ellenvetés csak látszólag alapos. Génjeink determinizmusa és szocializációnk között ellentmondások feszülnek, s mivel személyiségünk kibontakozása során magunk is visszahatunk a minket befolyásoló tényezőkre, úgynevezett *kaotikus rendszer* alakul ki.[18] Jóllehet az ilyen rendszerek viselkedése előre megjósolhatatlan, a káoszelmélet szerint ezek mélyén mégis valamiféle statisztikus rendezettség uralkodik. Bizonyos bonyolultságot elért kaotikus rendszerek pedig olyan – a *káosz peremének* nevezett – állapotba kerülhetnek, amelyben külső hatás nélkül, *önszerveződéssel* felveszik a mélyükben rejlő lehetséges állapotaik egyikét.[19] Soha nem szabadulhatunk meg génjeink és szocializációnk determinizmusától, ami hosszú távon meghatározza *átlagos* viselkedésünket. A környezeti hatások azonban számos választást engednek, kaotikus kapcsolatuk lehetővé teszi, hogy szabad döntéssel válasszuk ki lehetőségeink közül a nekünk tetszőt. Ha úgy tetszik szabad akarattal nyilvánítjuk ki meghatározottságunkat. Szabadságunk tehát azt jelenti, hogy döntéseinket saját determinizmusunknak és nem másokéinak alávetve hozzuk meg. Konok génállományunk tesz képessé rá, hogy megőrizzük ezt a szabadságunkat, vagyis átlépjük szocializációnkból eredő determináltságunkat, két kaotikus hatás között, a káosz peremén.[20] A lelkiismeret-furdalás a valódi szabad akarat csalhatatlan jele.

Következtetés: vagy létezik Isten, ekkor nem lehetséges szabad akarati döntés; vagy akaratunk ténylegesen szabad, akkor Isten létezését csupán ezen az alapon meg kell kérdőjeleznünk. A teológia azért kénytelen ragaszkodni a szabad akarat létezéséhez, hogy felmenthesse Istent a világban található gonoszság megteremtésének felelőssége alól.

Valódi szabad akaratunk révén lehetünk szabadok, egyben felelősek tetteinkért. Önkorlátozásunk a biztosítéka a humanista erkölcsön alapuló társadalmak kialakulásának, amelyekben a kapcsolatokat a bizalom és a kölcsönös szeretet hatja át.

Mert szeretni csak szabadon lehet.

Feltámadás és örök élet

A halál ugyanúgy érthetetlen, mint a Világegyetem:
nincs értelme. Csak van – feltétel nélküli tény.

Ha földi létünk véget ér, a teológia szerint jogos, hogy Isten beszámoltasson bennünket „szabad akaratunk" felhasználásáról. A

korábbi teológiai tanítás szerint halálunk után lelkünk (és tudatunk) tovább él, majd a végítéletkor minden valaha élt ember visszakapja eredeti testét. A mai teológiai fősodorban azonban – érzékelve a nehézségeket – a megszokott módon csendben átértelmezték a feltámadástant: valamilyen – közelebbről nem meghatározott – „átlényegült" testben támadunk majd fel.[21] Nincs már szó az anyagi test fizikai helyreállításáról; a feltámadás pedig beteljesedés is, mert az egyén egész élettörténetével és minden *kapcsolatával együtt* lép be az örökkévalóságba. „Az anyag azáltal teljesedik be, hogy »bensőségesül«, szellemivé válik, *felülmúlja magát* a szellem felé" – hangzik a magyarázat gyengébbek kedvéért,[22] – amely beteljesedés „az ember *szellemi* szubjektumának *végérvényes önmagához térése* a világban és a világ által, *testi voltában* és azon keresztül".[23] Mindez nyilvánvalóan Isten közreműködésével történik, hiszen különben honnan venné anyagi testünk a képességet a *bensőségesüléshez* és *önmaga felülmúlásához*? Most már csak azt kellene megmagyarázni, vajon mit magyaráznak meg az olyan kifejezések, amelyeknek az anyaggal kapcsolatban nincs semmilyen elfogadott jelentésük?

> Elmélkedjünk egy kicsit a túlvilág benépesülésén. Higgyük el, hogy odaát nagy számban léteznek – nyilvánvalóan véges „kiterjedésű" – jó és rossz szellemi lények, és itt fognak tartózkodni a valaha élt emberek is valamilyen bensőségesült, és önmagát szellemivé felülmúlt, ámde véges testben. Következésképpen a végtelen transzcendencia nem lehet homogén: egy véges „tartományában" nagyobb lesz a jók „sűrűsége" – ez lehet a mennyország –, egy másikban a rosszaké – ez meg a pokol. Isten pedig természetesen mindkettőben és ezeken kívül is mindenütt „egyenletesen" jelen van, hiszen ő végtelen és homogén. Vajon mi határolja a jó és a rossz birodalmát? Hogyan léteznek a végtelen szellem*ben* véges szellemek, mi választja el, vagy mi különbözteti meg őket egymástól és Istentől? Netán kölcsönösen áthatolhatnak egymáson? (Persze tudjuk a sztereotip választ is: *Istennél semmi sem lehetetlen*.)

Máig kimászhatatlan teológiai kátyú az is, hogyan egyeztessük össze Isten végtelen jóságát a bűnös megbüntetését követelő igazságosságával és a pokol borzalmaival? „Isten igazságossága a Jézus Krisztusba vetett hit által nyilvánul meg" – nyugtatta meg hallgatóságát XVI. Benedek pápa.[24] Élesebben fogalmazva: a teológiának fogalma sincs, miben fog állni majdani feltámadásunk. Ezt látszik alátámasztani két legújabb kori *feltámadás-modell* is, nyíltan beismerve, hogy csak elképzelésről van szó.

> A *feltámadás a halálban* modell szerint az ember lelke is meghal, nemcsak a teste, de Isten az egész embert feltámasztja a halál pillanatában, vagyis a lélek egy pillanatig sem létezik test nélkül. Az egyéni feltámadás dinamikus folyamatban kapcsolódik össze az utolsó napon bekövetkező kollektív feltámadással, amikor is az ember sorsa a többi emberével együtt teljesedik be.

A *dialogikus halhatatlanság* modellje elutasítja ezt az elképzelést, eszerint lelkünk egy pillanatra sem hal meg! De nem abszolút értelemben, természeténél fogva halhatatlan, csak viszonylagosan, Istenhez fűződő kapcsolatában, azáltal, hogy „párbeszédben van Istennel és Isten emlékszik rá" – jókra és gonoszokra, jólétben dúskálókra és éhhalállal küszködőkre, szerencsésekre és katasztrófák áldozataira egyaránt. Figyelemre méltó elképzelés: Isten – aki maga a szeretet – így vezérel mindnyájunkat az általa öröktől fogva kitűzött cél, az örök üdvösség vagy örök pokol elérése felé.[25]
Persze nem tehet másként, hisz nem tud felejteni.

Jóllehet a két modell elvileg különböző, és a második szemérmesen mellőzi a feltámadás mibenlétének magyarázatát is, kísérletek folynak összeegyeztetésükre. Mindezt összegezve úgy látszik, a hívőknek le kell mondaniuk földi testük feltámadásáról, ámbár „Isten emlékezetében" valahogyan megmaradnak. „A feltámadás és az örök élet tanát még a keresztények között is számos kétely és félreértés övezi, mert meghaladja gondolkodásunk korlátait és *csak hittel fogadható el*."[26]

Nagyvonalúan szemlélve a teológusok küszködését, amikor a véges-végtelen átmenetet kísérlik meg leírni véges fogalmakkal, – ami nyilvánvalóan lehetetlen –, beláthatjuk, hogy magyarázataik *szükségképpen* torzak. Másfelől viszont ebben a kérdésben is meg kellett volna fogadniuk Wittgensteinnek a hallgatásra vonatkozó bölcs tanácsát.[27] Ennek szellemében maradjunk fájdalmas materialista álláspontunkon: a halállal vége életünknek, utána éppen úgy nem létezünk majd, ahogyan születésünk előtt sem léteztünk.

Az ítélet

Ahhoz, hogy bekerülhessünk az örök élet birodalmába, halálunk után meg kell jelennünk Isten ítélőszéke előtt, ahol a korábbi tanítás szerint igazságos, de irgalmatlan ítélet vár ránk: akinek lelkét halálos bűn szennyezi, azonnal a pokolba kerül, a többiek a mennyországba jutnak.[28]

Halálos bűn Isten *súlyos* (gyilkosságra, káromkodásra, szexuális bűnre stb. vonatkozó) törvényének megszegése, *teljes tudatossággal* és *előre megfontolt szándékkal*.[29] De halálosnak számít az eredeti bűn is, amit csak a keresztség töröl le. Az Egyház azért kénytelen körömszakadtáig harcolni az abortusz ellen, mert a kereszteletlenül meghalt ártatlanok elkárhozása semmiképpen sem egyeztethető össze Isten jóságával.

A mai teológiai szereti elfelejteni ezt a tévedésmentes tanítását, és úgy módosította az elszámoltatási eljárást, hogy Isten csak „jelen van", de valójában mindenki maga ítéli meg önmagát, s ezt nem kívülről rá mért büntetésként éli meg, hanem bűneinek szenvedést okozó következményeként.[30]

A pokol

persze még így is hátborzongató és szörnyűséges, ahol a bűnösöknek – bármilyen nagy, de mégiscsak véges – bűneikért véges ésszel felfoghatatlan végtelen büntetést kell elszenvedniük.

> Jézus jellemének súlyos hiányossága, hogy a poklot valóságosnak hitte,[31] de ugyancsak valóságos tűznek tartotta Aquinói Tamás, és erről szól III. Ince pápa tévedésmentes tanítása is.

Az ilyen ítélet szöges ellentmondásban van az alapvető emberi jogokkal és a modern bírói gyakorlattal: mindkettő alapelve, hogy a büntetésnek a bűntettel arányosnak kell lennie, és lehetőséget kell hagynia, hogy letöltése után a bűnös vissza tudjon térni az emberi közösségbe. De ellentmondásban van a humanista erkölcs alapvető normáival is.

> Mivel nem vagyunk tökéletesek, óhatatlanul követünk el hibákat, megbántunk másokat. A humanista erkölcs szerint úgy kell elfogadnunk embertársainkat, amilyenek: senki sem tud óriáskígyóként kibújni a bőréből!

A legújabb teológia természetesen átértelmezte ezt a tanítást is: akinek bűnei vannak túlsúlyban, büntetése a bűntudat lesz, és szenvedést okoz számára „az élet végérvényes kudarca, kizártság Istennel és minden teremtménnyel való közösségből", a megfosztottság minden szeretettől; de nyitva maradt mind a büntetés tartamának, mind a pokol helyének, illetve létének kérdése.[32] Ezzel szemben XVI. Benedek pápa létezőnek és örökké tartónak nyilvánította a poklot egy vasárnapi istentiszteleten,[33] valamint ugyanezt tanítja a katekizmus is. Így hát a hívők ez idő szerint bizonytalanságban vannak mind a hogyan?, mind a hol?, mind a meddig? kérdést illetően.

A mennyország

viszont tüstént megnyílik azoknak, akiknek mérlege pozitív: a végtelen szépségnek közvetlen „színről-színre" látása örök boldogsággal tölti el őket.

> Azért szükséges két teológiai kiegészítő magyarázat is: egyrészt az örök élet nem időbeli, hanem minőségi fogalom: részesedés Isten életének teljességében, másrészt Isten lelke csak annyiban „látható", amennyiben (önként) feltárja titokzatos lényét és képességet ad ennek érzékelésére.

Személyes sorsáról előre persze senki nem tudhat semmit. „A keresztény ember reménykedik minden ember megmentésében és üdvösségében, ugyanakkor – mindenekelőtt önmaga számára – számolnia kell a bukás reális lehetőségével", és végre őszintén: „A teológia sem tudja ezt a feszültséget feloldani".[34]

Bármi volt is sorsa az elhunytnak, lesz még egy nagy találkozása: az

utolsó ítéletre Krisztus második eljövetelekor (parúzia) kerül sor, amikor minden valaha élt ember feltámad és az egyének sorsa *beteljesedik*, amin az értendő, hogy helyreáll és megújul mindenkinek minden korábbi evilági kapcsolata.

> Fantáziadús olvasóim megkísérelhetnek elképzelni néhány megrázó beteljesülő kapcsolatot: Szókratészét elitélőivel, Kleopátráét Julius Caesarral és Antoniusszal, VIII. Henrikét mind a 6 feleségével, VI. Sándorét Savonarolával, Dantonét Robespierre-rel, Hitlerét Einsteinnel, Leninét Sztálinnal, a házasfelekét társuk (és egymás) szeretőivel....

Ekkor kezdődik meg és tart mindörökké „Isten országa", amelyet Isten végső célul tűzött ki az emberiség elé, és amelyet Jézus is megígért.[35]

Van remény?

A feltámadásban és a halál utáni életben reménykedő hívőket nem szokás tájékoztatni a hittanórákon a kegyelemtan alaptételéről: „Minden teremtmény *minden* tevékenységében Isten teremtői együttműködésére szorul".[36] Figyeljünk jól: nemcsak a táplálkozáshoz és a szexuális aktusainkhoz, hanem vallási indíttatású cselekedeteinkhez is, Isten úgynevezett segítő kegyelmére van szükségünk: „Ha valaki azt mondja, hogy lehetséges a Szentlélek *előzetes sugalmazása és segítsége* nélkül is megfelelően hinni, remélni, cselekedni vagy bűnbánatot tartani úgy, hogy ezáltal elnyerhető a segítő kegyelem: legyen kiátkozva".[37] Kegyelem nélkül tehát lehetetlen üdvözülni. Mármost ez a kegyelem Isten ingyenes ajándéka: vagy adja, vagy nem; kikönyörögni, még kevésbé megkövetelni, – vagy akár jótettekkel kiérdemelni – már csak azért sem lehet, mert ez az üdvösségre hasznos cselekedet volna, amihez előzetes kegyelem szükséges (vö. a 22-es csapdája). „A jó és igazságos Isten... *előzetes* tudása révén *kiválasztja*... azokat, akiket *kegyelemből*... az örök életre rendelt; a többieket azonban... bár előre tudja róluk ... nem rendeli arra, hogy elvesszenek; de mivel igazságos, örök büntetésüket előre elrendeli".[38]

> Jézus most tanítványaihoz fordult: „Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába." Ennek hallatára a tanítványok igen megdöbbentek és azt kérdezték: „Hát akkor ki üdvözülhet?" Jézus rájuk nézett, és így szólt: „Embernek ez lehetetlen, Istennek azonban minden lehetséges." Akkor Péter vette át a szót: „Mi lesz hát a jutalmunk"[39]

Röviden és világosan: az üdvösségre vezető úton csak az tud járni, aki ehhez *kellő mennyiségű és hatású* segítő kegyelmet kapott, aki meg nem kapott, helytelenül fog cselekedni, előbb-utóbb elvéti és bűnöket követ el, aminek következtében a végtelenül igazságos Isten kénytelen lesz őt a pokolba irányítani. Ezúttal nincs észrevétel.

Teológiai magyarázat azért van: Isten minden embert üdvözíteni *akar*, *szeretetből*. Szeretete ellenségeire – köztük az ateistákra – is kiárad, és ehhez mindenkinek *elegendő* kegyelmet ad, valamint lehetőséget kegyelmeinek felhasználására. Természetesen nem korlátozza a szabad akaratot (lásd a fentebb idézett dogmát), ezért a megátalkodottak megtehetik, hogy elutasítják közeledését, elkárhozásuk azonban ekkor már a maguk műve. Az persze megmarad kérdésnek, hogy akkor a kapott kegyelem mire volt elegendő? Kivéve persze, ha a kegyelem olyan bőséges, hogy előidézi a szabad akarat önkéntes megfordulását.

Elmélkedések

Az örök létező végtelen – agyunk és fogalmaink végesek. Nem akarnánk a teológusok hibájába esni, ezért nem kíséreljük meg leírni a leírhatatlan végtelent, azt azonban elfogadjuk, hogy az örökkévalóság lényege az időtlenség, amiből szükségszerűen következik – persze emberi logikával – a változhatatlanság. Isten minden elképzelhető (és el sem képzelhető) tekintetben végtelen, így nem logikátlan feltenni, hogy lénye konform az időtlen örökkévalósággal: tökéletesen „boldognak" érezheti magát.

Az emberi logika szerint bármilyen változás csak időben játszódhat le. Játsszunk el most egy pillanatra a gondolattal, hogy az időtlen örökkévalóságban a kiválasztott üdvözültek boldog seregébe kerülve „szem nem látta, fül nem hallotta" gyönyörűséggel tölt el a láthatatlan Isten valamiféle „szemlélete". Mivel agyunk és felfogóképességünk véges, a halál utáni nulla hosszúságú átmeneti pillanatban megtelt információval az evilágon kihasználatlanul maradt mintegy 95-97 %-a, és aktiválódtak összes lehetséges szinapszisaink is. Ettől kezdve már *soha többé* nem juthat eszünkbe semmi, és nem szerezhetünk új ismereteket, arról nem is szólva, hogy ez valamilyen változást jelentene az időtlen változhatatlanságban. Márpedig „A tudatot a bevitt információ tartja életben" – vagyis ha nem kap új információkat, elpusztul – állítja George Miller neuropszichológus.[40]

A buddhizmus könyörületes: nem zavar bele végtelen körforgásba, előbb utóbb kiérdemelhetjük a Nirvána örök nyugalmát.

A kereszténység irgalmatlan: örökkévaló ébrenlétre kényszerít a változhatatlanságban, amiben nincs új gondolat és nincs cselekvés: csak létezünk belefagyva a végtelen időtlenségbe. De ennek „kitöltésére" semmiképpen sem lehet elegendő az Istentől ajándékba kapott bármilyen mennyiségű véges ismeret!

Nem jó ellenérv, hogy boldogságunk mégis örökké fog tartani, mert Isten végtelen szépségének mindig más „árnyalatát" látjuk majd, mert evégett agyunkban információcserének kellene végbemennie! Persze Istennek valamilyen módon gondoskodnia kell a pokolbeliek kínjainak örökös változatosságáról is, mert még megszokják, és aztán már nem is „érzik"..

Az istenhit és a vallásosság elengedhetetlen szükségét és lélekemelő erejét hirdetők szerint az emberek csak akkor viselkednek emberhez méltóan, ha érzik az isteni megtorlás kényszerítő erejét – ami ***tulajdonképpen nem más, mint zsarolás***. Akkor is, ha nemes szándékú. A zsarolás természetesen agyonüti a szabad akarat lényegét, amely éppen külső behatástól ***független*** döntéshozatalt jelent.

Szinte hallani a teológusok gúnyos lesajnálást: Isten terveit véges ésszel akarjuk megérteni, sőt felülbírálni! Erről persze szó sincs; de ők milyen képességeik révén értik? Értelmünk véges és véges marad az örökkévalóságban is – ebből a szempontból közömbös, hogy az evolúció küzdötte-e ki, vagy Istentől kaptuk –, ezért számunkra a végtelen jólét iszonyatos unalomba, a kín pedig őrjítő reménytelenségbe torkollik: sohasem ér véget.

Hiába mondja a józan ész,[41] hogy az örök élet lehetetlen és értelmetlen, Jézus feltámadásának hitéből remény fakad, ami enyhíti a halál fullánkjának mérgét, és elfeledteti az evolúció galádságát, hogy agyunk sem kivétel: nagyszerűsége nem menti meg a megsemmisüléstől. Boldogok, akik nem látják a feloldhatatlan ellentmondásokat, csak hisznek. De boldogok azok is, akik látják, és mégis hisznek. A csodás húsvéti legenda fényének reménykeltő ragyogása átszűrődik a halál mindent eltakaró fekete fátyolán.

Mégsem csak a hívőké a boldogság privilégiuma! Az ateisták nem kívánnak maguk számára végtelen tulajdonságokat, nevezetesen örök életet. Materialistaként, túlvilági illúziók nélkül, bölcsen beletörődve, hogy létünk véges, életünk értelmes és kiegyensúlyozott lesz, ha másoknak is hasznára tudunk lenni. „A halottak nemcsak azért halottak, mert megszűntek jelen lenni, akkor igazán halottak, ha már nem hatnak ránk".[42] Gyermekeinkben és utódaikban megmarad fizikai lényünkből, amit génkészletünkből átadtunk nekik, és amíg emlékeznek ránk, szellemünk sem enyészett el.

A halál a szerelem és a gyönyör ára. Ezért belenyugszunk, hogy halálunk az emberiség fejlődésnek feltétele: halál nélkül nem születhetnének újabb emberek, gyermekek életre hívása és felnevelése nélkül pedig értelmetlenné válnék a családi élet. Ez másfajta boldogság, földi és véges, de nem kevésbé teljes, mint a hívőké.

Források

A II. Vatikáni zsinat dokumentumai (Szent István Társulat, Budapest, 2000); hivatkozás V2D; közülük Gaudium et spes, Lumen gentium, Nostra aetate.

Biblia, Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás (https://szentiras.hu/szit)
Boldogkői Zsolt: *A szabad elme illúziója* (Kulcslyuk, Budapest, 2013)
Denzinger, Henricus: *Enchiridion Symbolorum Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum* (≈ A hit és az erkölcs kérdéseit érintő hitvallások, definíciók és deklarációk kézikönyve <latin>,), (Herder, Barcelona–Freiburg–Roma, 2005, 40. kiadás.) Hivatkozás: HD+tételszám.
Schneider, Theodor (szerk): A dogmatika kézikönyve 1–2. (Vigília Kiadó, Budapest, 2002); hivatkozás DKK <kötet>/<oldalszám>
dr. Schütz Antal: *Dogmatika* (Szent István Társulat, Budapest, 1938)
hivatkozás Dogm <kötet>/<oldalszám>
ZENIT daily dispatch – The World Seen from Rome.
(A Szentszék félhivatalos napilapja, angolul: https://zenit.org/éééé/hh/nn)
hivatkozás: ZE <éééé/hh/nn>.

Jegyzetek

[1] Az akarat szabadsága nem azonos a cselekvés szabadságával: ha például egy bankrabló pisztolyt szegez a pénztáros fejéhez, aki erre átadja neki a pénzt, akkor választhatott ugyan az életben maradás és a pénzátadás között, mégsem mondhatjuk, hogy szabadon választott, mert számára a két lehetőség nem volt egyenértékű.
A szabad akarat fogalma, létezése, illetve lehetetlensége, évezredek filozófiai vitatémája, nem kívánnánk ebben elmélyedni; de, amint jeleztük, létezése bármiféle erkölcsi rend kialakításának nélkülözhetetlen feltétele.

[2] DKK 1/237. oldal.

[3] Második törvénykönyv, Mtörv 32, 41.

[4] Dogm 1/537. oldal

[5] „..Isten szabad választása, ... nem a tettektől, hanem a meghívó akaratától függ ... Azon könyörülök, akin könyörülök, annak irgalmazok, akinek irgalmazok." (Róm 9.11-15). „Isten nem vetette el népét, amelyet előre kiválasztott .... Így most is akad valamennyi a kegyelmi kiválasztás alapján. S ha kegyelem alapján, akkor nem tettek fejében, különben a kegyelem már nem volna kegyelem." (Róm 11.2-6) .

[6] Dogm 1/357. oldal.

[7] Róm 8.28-30.

[8] *Lumen gentium* 2 (V2D 141. oldal). Az idézet az idézetben Róm 8.29.

[9] Lásd Álló Géza: *A szerető Isten és a szabad akarat* (Világosság, 2007/5, 43-54. oldal).

[10] HD 1572.

[11] Dogm 2/145. oldal.

[12] DKK 1/241. oldal, illetve *Gaudium et spes* 36. (V2D 678. oldal)

[13] Lásd Vajkai Álló Géza: A tökéletes Isten ((http://ujiras.hu/; 22. szám)

[14] DKK 1/228. oldal

[15] XVI. Benedek pápa szentbeszédéből, ZE 07/02/21.

[16] Zsid 11.6.

[17] Vö. Matt Ridley: *Génjeink* (Akkord, Budapest, 2002), 329–330. oldal.

[18] Részleteket illetően lásd James Gleick: *Káosz – egy új tudomány születése* (Göncöl, Budapest, 1999.)

[19] Az önszerveződés törvényét Stuart Kaufman biofizikus dolgozta ki. ––– A spontán önszerveződés ugyanis nem ismeretlen a természetben, ilyen folyamat például a kristályosodás, a szupravezetés, a folyadékörvények vagy a lézerfény kialakulása. Szemléletes példa a hópelyhek keletkezése: ha elég sok „hószemcse" tapad össze, „maguktól" rendeződnek csodálatosan szép és igen változatos, hatszöges mintázatokba. ––– Elméleti fizikusok és csillagászok között általános felfogás, hogy – különben azonos feltételek esetén is – egy újabb ősrobbanás után egészen más földi élet alakulna ki. Gondoljuk meg például, hogy Holdunk perdöntő jelentőségű keletkezése, vagy az emlősök kifejlődését akadályozó dinoszauruszok kipusztulása, egy-egy véletlen katasztrófa hatására keletkezett be.

[20] A legújabb neuropszichológiai kutatások szerint agyunk öröklött genomunk, valamint a testünkben élő mikróbák (gombák, baktériumok, vírusok) alapvető befolyása alatt áll, viselkedésünk mégsem fátumszerűen determinált, mert génjeink a családi és a társadalmi környezet hatásaival együttesen fejtik ki hatásukat. Bár agyunk alapvetően az evolúciós célok elérésére törekvő pragmatikus gépezet, de tudattal és erkölccsel is rendelkezik, és ezen két fegyver birtokában tudatosan legyőzhetjük tudatalatti késztetéseinket – ha akarjuk; de sokszor inkább utólagos igazolásokat gyártunk cselekedeteinkhez.
Vö. például Boldogkői Zsolt: *A szabad elme illúziója* (Kulcslyuk, Budapest, 2013), 51–64. és 81–88. oldal.

[21] Ennek pontosabb meghatározása nem ismert, de az biztos, eredeti testi felépítésünk fizikailag lehetetlen: jelenlegi fizikai ismereteink szerint a Föld teljes szénkészlete sem lenne elegendő ahhoz, hogy a feltámadottaknak minden szénatomjuk különböző legyen!

[22] Nemesszeghy Ervin: *Hit - Istenkép - Tudományos világnézet*; (in: Távlatok, 2007/2, 178. oldal.)

[23] DKK 2/477. oldal.

[24] Nagyböjti üzenetében, ZE 10/02/04.

[25] Szerzők Giesbert Greshake, illetve Joseph Ratzinger. Vö. DKK 2/479–480. oldal

[26] XVI. Benedek , ZE 11/04/10.

[27] „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell." (Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés* (Akadémiai, Budapest, 1989), 90. oldal.)

[28] A tisztítótűz létezésére az Újszövetségben nem lehet bizonyítékot találni, ezért a teológusok megtisztították tőle a korábbi tanítást: nem szabad helyként felfognunk, és a tűz is csak jelképesen értelmezendő! A megtisztulás nem külön eljárás, hanem az ítélet egyik mozzanata, amelyet „…szenvedésként fogunk fel: egyszerre boldogító, mert szabadító és beteljesítő, mégis fájdalmas, mert az énnek részévé vált salaktól old el". (DKK 2/486. oldal.)

[29] Vö. A Katolikus Egyház Katekizmusa (Szent István Társulat, Budapest, 2002.) 1857.

[30] Vö. DKK 2/482–485. oldal.

[31] „Így lesz a világ végén is: elmennek az angyalok, aztán kiválogatják a gonoszokat az igazak közül, és tüzes kemencébe vetik őket. Ott sírás és fogcsikorgatás lesz." (Mt 13. 49–50)

[32] Vö. DKK 2/489. oldal

[33] A Szent Felicita templomban, ZE 07/03/26.

[34] DKK 2/489–490. oldal.

[35] Vö. DKK 2/493–494. oldal.

[36] Cathechismus Catholicus, I. 222.

[37] A Tridenti zsinat dogmája, HD 1553.

[38] A quierzy-i zsinat (853) dekrétuma, HD621.

[39] Mt 19,24-27.

[40] G. A. Miller: *Informators* in: Machlup (ed): *The Study of Information* (Wiley, New York, 1983), p. 111.

[41] Józan észen azt a képességünket értejük, hogy alkalmazzuk az evolúció során agyunkba véződött *hasznos* gondolkodásmintákat. Például hogyan lehet kicselezni a túlerőben levő ellenséget, vagy elrejtőzni előle, ha utolért; hogyan lehet rábeszélni másokat, hogy együttműködjenek, és együtt élni velük anélkül, hogy agyonvernénk őket. Persze, bármilyen racionálisan vagy logikusan gondolkodunk is, hibás következtetésre jutunk, ha helytelen feltételezésekből indulunk ki, ezért ezeket nagyon pontosan kell megfogalmaznunk.

[42] Rainer Maria Rilke gondolata.